

Таким образом, использование Н.В.Гоголем в украинских сборниках повестей "Вечера на хуторе близ Диканьки" и "Миргород" этнографических диалектизм (слов, обозначающих элементы украинской национальной одежды) обусловлено историческим и местным колоритом. Они показывают культурную и сословную принадлежность героев, их состоятельность, позволяют автору ярче и образнее описать украинскую среду.

Литература

1. Гоголь Н.В. Собр. соч.: В 8 т. – М., 1952.
2. Гоголь Н.В. Собр. соч.: В 6 т. – М., 1984.

Н.М.Логвіненко

Фольклорна фантастика у творах Миколи Гоголя

У контексті профілізації освіти в Україні виникає необхідність розробки факультативів та курсів за вибором.

Робота над програмою з української літератури для 12-річної школи допомогла визначитися з вибором теми дослідження "Науково-методичне забезпечення факультативного курсу "Українська фантастична проза", що обумовлений недостатньою кількістю годин на вивчення фантастичних творів, оскільки протягом тривалого часу вони вважалися несерйозною літературою, а І Всесоюзний з'їзд радянських письменників виніс рішення, що "призначення фантастики – у науково-технічному просвітництві підростаючого покоління, не більше [1, с. 1]". Хоча, на думку багатьох сучасних літературознавців, фантастична література виступає своєрідним каталізатором людської творчості, будить думку, стимулює пошук. Українські письменники-фантасти вважають, що в прогностиці, фантастиці, футурології головне не стільки проблема технізації прийдешнього, скільки проблема гуманізації суспільного буття. Фантастична проза розкриває у читача вищий рівень мислення, чуття, творчості; здатність формування нової людини, нових стосунків, нового суспільства на гуманістичних засадах, що відповідає вимогам часу, завданням освіти ХХІ ст.; сприяє бажанню вдосконалювати не лише техніку або науку, а насамперед – людську особистість, її духовну багатомірність і чутливість, її делікатність та культурну симфонічність як відповідь на розуміння "пастки цивілізованого вибору, в координатах якої перевага надається знеосіб-

люючому технократизму, а не збереженню *екзистенцій самототожності спільноти і розкриттю її потенціалу*" (О.Хоменко).

В Україні займатися фантастикою "завжди було справою якщо не цілковито ганебною, то принаймні негідною справжнього письменника. І все ж незважаючи ні на що, фантастика у нас не переводилась [2, с. 46]". Фантастичність як художній прийом притаманна українській літературі, а отже, і фантастика як жанр є її органічною складовою. Варто лишень згадати відомих класиків: Т.Шевченка, Лесю Українку, І.Франка, М.Коцюбинського та ін., які у своїх творах майстерно використовували фантастичні прийоми [3, с. 1].

Як відомо, найдавнішим різновидом літератури є міф, де поряд з абсолютно реальними людьми співіснують різноманітні химерні істоти та боги, герої подорожують між земним світом і потойбіччям тощо.

Дослідники доводять, що у межах міфу реальне абсолютно мирно, гармонійно поєднувалося з ірраціональним. Згодом почало розвиватися логічне раціональне мислення. Мистецтво загалом і література зокрема зреагували відповідним чином. Саме тоді все ірраціональне відійшло до фантастики в найширшому розумінні! Отже, фантастика – рівна серед рівних, просто вона озброєна специфічними методами осягнення Всесвіту... [1, с. 1].

Досліджуючи минуле української фантастичної прози, В.Карацупа та О.Левченко визначають першим українським фантастом (якщо підходити до справи не надто суворо) "знаного російського письменника і водночас видатного сина України", всесвітньо відомого *Миколу Васильовича Гоголя*. Його чудові повісті "Ніч перед Різдом", "Вечір на Івана Купала", "Майська ніч, або Утоплениця", "Зачароване місце" та інші з циклу "Вечори на хуторі поблизу Диканьки", а також знаменитий "Вій" дають підстави дослідникам уважати М.Гоголя справжнім фантастом, блискучим майстром *фентезі* [2, с. 46].

"Він став "монахом у миру" й торкався у своїй творчості колосальних, потужних, воістину космічних тем!.. Це, так би мовити, фантастика реальності. І можливо, фантастика загалом реальніша, ніж людське життя?!" (О.Кочубей).

Стилю оповідей Гоголевих "Вечорів..." притаманне "космічне світобачення, схильність до фантастичного, ірраціонального, містичного, і водночас пильна увага до натуралістичного боку життя, тремтливої плоти, до "нижчих" і простіших виявів життя" (Ю.Барабаш).

Серед фантастичних творів українських письменників-фантастів Генрі Лайон Олді виокремлює твори з різними типами фантастичних припущень:

науково-фантастичний, містичний, футурологічний, фольклорний, світоформаторський, фантазмагоричний, припущення щодо читача.

Фольклорне припущення передбачає введення персонажів, ситуації, архетипів фольклору з різними цілями. Але важливо, на думку дослідників, що використовується конкретний національно забарвлений фольклор, що викликає ланцюжок асоціацій – уже напрацьованих часом, архетипічних. Це допомагає зберегти "екзистенції самототожності спільноти" і розкрити її потенціал, як зазначалося вище.

Генрі Лайон Олді вважає, що фольклорне припущення поділяється на три підвиди: казкове, легендарне і міфологічне. Згадаймо, що казка – жанр усної народної творчості, художній твір чарівного або побутового характеру з настановою на вигадку. "*Фантастична казка (Чарівна казка)* – найпоширеніший і найбільш структурований жанр народної казки, безпосередньо пов'язаний з міфом, однак трансформований з міфічної реальності в умовний фабульний простір, де зберігається елемент чуда. Фантастична казка сприймається нині не як реалія, що було притаманне рецепції в минулому, а як блискуча художня вигадка, модель високої етики з перемогою добра над злом, контрастним протиставленням персонажів, які відповідають *фреймам* (за В.Проппом) [4, с. 573] – мінімальній кількості ознак, що виражають різні аспекти довкілля, уможливають їх сприйняття та розуміння [4, с. 547]". Фантастична казка наділена виразними національними архетипами. *Легенда* відрізняється від казки тим, що в ній чітко й твердо визначено дії реального часу й місця: це відбувалося тоді й там. Легенда частково заснована на реальних історичних подіях. Звідси, зауважують дослідники, неодмінний історизм легендарного фантастичного припущення. Від казкових і легендарних фантастичних припущень міфологічне відрізняється тим, що *міф* тісно пов'язаний з олюдненням природи і персоніфікацією явищ. Але "річ не в тім, що автор взяв елементи міфу (героїв, назви, місцевість) та й ввів у свій текст. Справа в глобальності уявлень всередині фантастичного припущення, пов'язаного з олюдненням нелюдських сил і явищ [5, с. 63–64]". Окрім того, важливими для нас є спостереження Н.Дев'ятко про те, що у міфах і легендах закладена значна частина архетипів, тому дитяча аудиторія, у якій взаємодія з архетипами проявляється значно яскравіше, ніж у дорослих, активно приймає до свого світу міфи і легенди [6, с. 60].

Як бачимо, всі ознаки фольклорного припущення є у повістях М.Гоголя. Говорячи про фольклорну фантастику у творах М.Гоголя, літературознавці, учені-методисти (*Н.Крутікова, Ю.Манн, В.Голубков, М.Бражнік, М.Жулинський, В.Мацапура, С.Бодров* та ін.) досліджують, що з

народних казок і легенд узяв письменник, аналізують особливості його фольклорного мислення, засвідчують становлення національного, самобутнього начала в його творчості.

Елементи фантастики, що зустрічаються уже в ранніх творах М.Гоголя, об'єднаних у цикл "Вечори на хуторі поблизу Диканьки", підпорядковані розкриттю духовної суті української людини, відображенню людських характерів. Чарівно-казкова фантастика стає відображенням народного світобачення, народного духу, жвавого веселого гумору. Н.Крутікова писала: "Фантастика була невіднятим елементом повістей, то надаючи їм особливої загадковості і таємничості, то обертаючись гострим комічним гротеском. Образи задумливої панночки над сонним ставом місячної майської ночі, красуні Катерини, що передчуває свою печальну долю, картини страшного чаклунства у високій замковій башті змінювалися веселими постатями закоханих Параски й Грицька, гумористичним зображенням сварливої Хіврі, покірного їй Черевика та гомінливих гостей, наляканих свинячою пікою в вікні і розповідями про "червону свитку [7, с. 26]". Фантастика, заснована на народній стихії, у тісному переплетінні з реальністю служить засобом комічного або сатиричного відображення героїв. На цю визначальну рису самобутнього таланту М.Гоголя, на відміну від багатьох письменників-романтиків, вказує більшість дослідників.

Так, у повісті "Ніч перед Різдрвом" *Солоха* разом з димом, який хмарою повалив із труби, піднімається на помелі у небо, як відьма, заграє там з нечистою силою; а на землі знову перетворюється на гарну молодицю, яку не може обійти навіть дячок. Письменник змальовує її з лукавою насмішкою, завдяки чому фантастика сприймається як умовний гротеск, гумор переходить у побутовий, сатиричний план. Так створено і *образ нечистої сили*, який поєднує реальні людські риси (розмовляє, залицяється до молодиці, гріє руки, обпікає їх, він є і пародією на чиновника) з фантастичними (літає по небу, краде місяць, зменшується у розмірах та ін). Читач переконується, що у ньому немає нічого містичного, таємничого, він сприймається як пародійний образ, реальний.

Друга особливість використання фольклорної фантастики полягає у розробці сюжету повістей, суті конфлікту, традиційність якого полягає у переборюванні труднощів, що стоять на шляху закоханих, у небажанні батьків видати дівчину за кохану людину. Герої (*Вакула, Петро, Левко*) кличуть на допомогу "нечисту силу", яка сприяє досягненню бажаного.

Дослідники відзначають, що фантастика М.Гоголя побудована на двох протилежних началах – добра та зла, божественного та диявольського,

вона органічно вплетена письменником в реальне життя, як і в народній творчості.

І.Нечуй-Левицький у своїй унікальній праці "Світогляд українського народу" зазначає, що фантазія народу "не любить переступати за границі ненатуральних форм; вона любить правду і естетичність, навіть, можна сказати, вже геть-то описує красу міфічних образів такими фарбами, як в християнських акафістах описується краса християнських святих, так що вже автор не знає, й до чого прирівняти їхню красу і святе життя [8, с. 6]".

Ось чому, відзначає М.Жулинський, коли М.Гоголю "пощастило натрапити на "золоту жилу" – гармонійно відтворити поетичними можливостями слова світ національних міфів, легенд, переказів і досконало міфологізувати українську дійсність, духовний світ Гоголя-художника перебував у стані творчого просвітлення та радісного очікування нових естетичних ефектів від міфологічного зрощення реальності та уяви [9, с. 7]".

Залучаючи старшокласників до дослідження фольклорної фантастики у творах М.Гоголя, допомагаємо засвоїти *теоретичні знання* про різновиди сучасної української фантастичної прози і її джерела, виробити читацькі смаки до літератури високого ґатунку, сприяємо збереженню "екзистенції самототожності спільноти і розкриттю її потенціалу". Адже сам М.Гоголь з глибокою любов'ю ставився до своєї батьківщини, до свого народу, виявляв неабиякий інтерес до народної творчості, побуту, світогляду, до народних характерів. За визначенням письменника, "істинна національність виявляється в самому дусі народу...", у сприйнятті світу "своєї національної стихії, очима свого народу". В українських повістях М.Гоголя якраз і "завирувала колосальна стихія українських легенд, переказів, вірувань, звичаїв, міфів", що "відкривала колективний дух нації, національну душу. У цей період творчої діяльності дух і слово письменника перебували в стані внутрішнього гармонійного переживання культурно-національної єдності з буттям української нації [9, с. 7–8]" .

Ось чому і сьогодні дослідники різновидів сучасних жанрів особливо високо оцінюють те, що в основі сучасної казки як різновиду фантастичної прози разом із традицією чарівних казок минулого лежить психологія і багатство внутрішнього світу героя, завдяки якому створюється зовнішній світ, де ці герої і мешкають. "Сучасній казці, – наголошує Н.Дев'ятко, – байдуже, чому дракони не згоряють зсередини від власного полум'я, а якщо сучасна казка і звернеться до інопланетян, то навряд чи в описах будуть точно вказані форма і будова літаючої тарілки [6, с. 63]" , оскільки

інтересом сучасної казки є душа, емоції, вчинки, взаємостосунки героїв і навколишнього світу, іноді й неістот, внутрішній діалог.

Отже, щоб "розум ішов наперед", говорив М.Гоголь, необхідно, щоб усі моральні сили в людині йшли наперед. Цьому була підпорядкована вся творчість письменника, адже уже більше як "150 років поспіль його твори продовжують відкривати глибину української душі, чарівний світ рідної природи, національний колорит українського характеру, велич людської особистості" [10, с. 163].

Література

1. Литовченко Т. З печер до зірок // Український фантастичний оглядач. – 2008. – №3 (5).

2. Карацупа В., Левченко О. Минуле української фантастики // Український фантастичний оглядач. – 2007. – №2 (2).

3. Литовченко Т. Нація письменників // Український фантастичний оглядач. – 2008. – №2 (4).

4. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. – Т. 2 / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 624 с. – С. 522 (Енциклопедія ерудита).

5. Генрі Лайон Олді. А раптом ти – прибулець жукоокий... Про фантастичні припущення // Український фантастичний оглядач. – 2008. – №4 (6). – С. 60–66.

6. Дев'ято Н. Можливості впливу сучасних жанрів: фантастика, фентезі, казка // Український фантастичний оглядач. – 2009. – №1 (7). – С. 59–66.

7. Крутікова Н.Є. Микола Васильович Гоголь: Життя і творчість. – К.: Художня література, 1952. – 156 с.

8. Нечуй-Левицький І.С. Світогляд українського народу (Ескіз української міфології) / Іван Нечуй-Левицький. – К.: АТ "Обереги", 1992. – 88 с.

9. Гоголь М.В. Вибране: у кращих українських перекладах // Пер. Остап Вишня, М.Рильський, Петро Панч, А.Хуторян; Передмова М.Жулинського. – К.: Наукова думка, 2009. – 352 с.

В.В.Любецкая

Эстетическое прозрение и художественное ясновидение стиля Н.В.Гоголя

Сегодня, когда творчество фактически сведено к понятию "самовыражение", когда истина постигается только через разрушение традиции, осмысление духовного наследия Н.В.Гоголя весьма актуально.